

Lektio

Euroopan kulttuuripääkaupungit identiteettiprojekteina

Tuuli Lähdesmäki

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke on yksi pitkäikäisimmistä ja tunnetuimmista EU:n kulttuurihankkeista. Se käynnistettiin vuonna 1985 nimellä Euroopan kulttuurikaupunki. Pääkaupungeiksi valittuja kaupunkeja alettiin kutsua vuonna 2000. Kuluneiden vuosien aikana lukuisat ihmiset ovat osallistuneet kulttuuripääkaupunkien tapahtumien suunnitteluun, toteuttamiseen ja niistä nauttimiseen tapahtumien yleisössä. Kulttuuripääkaupunki-hanke on herättänyt huomiota mediassa, vaikuttanut kaupunkisuunnitteluun ja kaupunkien kehittämiseen, mahdollistanut toimintaa kulttuuriteollisuuden ja luovan talouden sektoreilla, tuottanut uusia kulttuurihallinnon toimintatapoja ja käytänteitä, toiminut aiheena tieteellisille tutkimuksille, auttanut uusien kansainvälisten verkostojen ja kontaktien syntymisessä kulttuuritoimijoiden, tutkijoiden ja kansalaisjärjestöjen välille ja niin edelleen. EU:n kulttuuripoliittisessa

päätöksenteossa kulttuuripääkaupunkihanketta on pidetty hyvänä esimerkkinä muiden kulttuuriohjelmien suunnittelulle. Voidaanko siis kulttuuripääkaupunkihanketta pitää menestystarinana? Tiettyssä mielessä sitä se varmasti on.

Kulttuuripääkaupunkihanke on kuitenkin myös aiheuttanut valituissa kaupungeissa vakavia poliittisia kamppailuja, jännitteitä kulttuuritoimijoiden välille ja kiistoja paikallisten asukkaiden ja viranomaisien kesken. Kulttuuripääkaupunkien ohjelmat ovat voineet sisältää lyhytnäköisiä ja nopeasti alkuun pantuja projekteja sekä keskenjääneitä ja huonosti valmisteltuja kaupunkien kehittämisen- ja elävöittämissuunnitelmia. Ohjelmien toteuttaminen on voinut tuottaa monimutkaisia hallinnollisia rakenteita ja byrokratiaa. Kulttuuripääkaupunkihanketta onkin valituissa kaupungeissa kritisoitu ja vastustettu monista syistä. Kriittisissä näkökulmissa *Euroopan kulttuuripääkaupunki* -hanke on kaukana menestystarinasta. Mistä tässä ristiriitaisessa kulttuurihankkeessa oikein on kyse? Millainen on sen ideologia?

Euroopan monimuotoisuuden juhlintaa vai kulttuurista integraatiota?

Parin viime vuosikymmenen aikana EU on alkanut kiinnittää yhä enemmän

huomiota kulttuuriin ja kansalaistensa kulttuuriseen identiteettiin. Poliittisen ja taloudellisen integraation lisäksi kulttuurisesta integraatiosta on tullut yksi unionin enemmän tai vähemmän julklausutuista tavoitteista. EU:n kulttuuripolitiikan lähtökohtana on pyrkiä korostamaan kulttuurien moninaisuutta ja toisaalta tuoda esiin niitä oletettuja piirteitä, joiden katsotaan yhdistävän kulttuureja Euroopassa. Erilaisten kulttuuriohjelmien avulla EU pyrkii rakentamaan eurooppalaista identiteettiä.

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke käynnistettiin Kreikan kulttuuriministeri Melina Mercourin aloitteesta, jolla hän halusi korostaa kulttuurin merkitystä Euroopassa ja nostaa kulttuuria koskevat kysymykset EU:ssa politiikan ja talouden kanssa samalle tasolle. Hankkeen kulttuuriset lähtökohdat antoivat nopeasti tilaa erilaisille taloudellisille tavoitteille, joissa kulttuuriin panostamisen toivottiin vaikuttavan positiivisesti muun muassa turismiin, investointeihin, työllisyyteen ja yleiseen talouskasvuun. Vuosittain myönnettävästä kulttuuripääkaupunki-tittelistä on tullut haluttu ja kilpailtu kaupunki-brändi, jonka toivotaan tuottavan sekä kulttuuritapahtumille että tapahtumaa emännöiville kaupungeille myönteistä lisäarvoa. Erityisen tärkeä brändi on sen myöntäjälle, Euroopan komissiolle.

Kulttuuristen ja taloudellisten merkitysten lisäksi hanke on alusta asti sisältänyt monia poliittisia ja ideologisia tavoitteita, jotka on ilmaistu joko suoraan tai epäsuorasti EU:n tekemissä hanketta koskevilla päätöksissä ja ohjeissa. Kulttuuripääkaupunkihanketta voidaan pitää EU:n strategisimpana kulttuuri-ohjelmalla sekä sen herättämän kiinnostuksen että siihen sisältyvän identiteetti- poliittisen ulottuvuuden vuoksi. Minimaalisella rahallisella panoksella EU saattaa jäsenmaidensa kaupungit kilpailemaan tittelistä, jonka myöntämisen edellytyksenä on, että kaupungit lupautuvat esittelemään vuoden ajan erilaisissa tapahtumissaan sekä kulttuurista moninaisuutta Euroopassa että Euroopan kulttuureiden yhteisiä piirteitä.

Pyrkimys yhteisten kulttuuripiirteiden esittelyyn tuo esiin yhden hankkeen retoriikassa toistuvan ideologisen päämäärän: yhteisen eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin tuottamisen. EU:n laatimien hakuohjeiden mukaan nimettyjen kaupunkien on esiteltävä kulttuurivuoden tapahtumissaan rooliaan eurooppalaisessa kulttuurissa, paikkaansa Euroopassa, yhteenkuuluvuuttaan Eurooppaan ja osallistumistaan eurooppalaiseen taide- ja kulttuurielämään. Hankkeen ideologinen tavoite ei jää hakuohjeita lukiessa epäselväksi. Tavoitteena on tuottaa sekä eurooppalaisuutta

että kulttuurista integraatiota unionin jäsenmaiden kesken. Jopa kulttuurisen moninaisuuden esiin tuominen tähtää hankkeen poliittisessa retoriikassa lopulta kulttuurisen yhteenkuuluvuuden tuottamiseen. Tavoitteena on, että erilaisiin kulttuureihin tutustumisen kautta kulttuurinen vieraus vähenee ja eurooppalaisten yhteenkuuluvuus lisääntyy. Eurooppalaisen ulottuvuuden lisäksi hankkeessa korostetaan toisena avainkriteerinä sekä kaupunkilaisten että muiden maiden kansalaisten osallistuttamista kulttuuritapahtumiin. Ihmisten osallistumisen aktivointi tukee sekkin hankkeen eurooppalaista painopistettä. Kulttuurinen integraatio ja eurooppalaistaminen tapahtuvat tehokkaimmin osallistuttamalla ihmiset kulttuuritapahtumien tuottamiseen ja kuluttamiseen.

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke vaikuttaa perustuvan nokkelaan strategiaan, jossa hakijakaupungit saadaan esittelemään itsensä ja kulttuurinsa osana yhteistä eurooppalaista kulttuuria ja identiteettiä. Hankkeessa kulttuurinen integraatio ja eurooppalaistaminen saadaan näyttämään alhaalta ylös tapahtuvana prosessina, jossa aloitteentekijöinä ovat kaupungit, niiden paikalliset ja alueelliset organisaatiot ja kaupunkilaiset itse. Kulttuuripääkaupunkihankkeen sisältyvän ideologisen strategian

toteuttaminen tulee lisäksi EU:lle hyvin edulliseksi: sen myöntämä rahallinen tuki kaupungeille – puolitoista miljoonaa euroa – on vain murto-osa kaupunkien kulttuurivuoteen käyttämistä budjeteista.

Vaikka hanke tähtää eurooppalaisuuden vaalimiseen, monet tutkimukset ja kulttuuripääkaupunkien arvioinnit ovat todenneet, että eurooppalaista ulottuvuutta on ollut vaikea hahmottaa toteutuneista kulttuuritapahtumista, vaikka sitä olisikin pidetty kaupunkien hakeuksissa ja suunnitelmissa tärkeänä. Tämä ei ole yllätys, sillä on vaikea määrittellä, mitä eurooppalainen kulttuuri tai eurooppalaisuus lopulta tarkoittavat, ja millaiset tapahtumat toisivat niitä ”oikealla” tavalla esiin.

Identiteettipoliikka tutkimuskohteena

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hankkeeseen sisältyvät ideologiset ja poliittiset painotukset ovat toimineet tutkimukseni lähtökohtana. Tarkastelen siinä identiteettipoliikkaa paikallisuuden, alueellisuuden, kansallisuuden, eurooppalaisuuden ja kulttuurisen moninaisuuden käsitteiden välisten suhteiden ja niiden tuottamisen näkökulmasta. Analyysissäni on kolme tasoa: EU:n poliittinen retoriikka, kulttuuripääkaupunkien

hakemus- ja markkinointiretoriikka ja tapahtumien vastaanotto kolmessa viimeaikaisessa kulttuuripääkaupungissa. Nämä ovat Pécs Unkarissa, Tallinna Virossa ja Suomen Turku. Pécs vietti kulttuuripääkaupunkivuottaan vuonna 2010 ja Tallinna ja Turku vuonna 2011. Tutkimukseni laajentaa aikaisempaa EU-tutkimusta ottamalla analyysin kohteeksi kulttuurin ja keskittymällä identiteettipolitiikan jatkumoihin ja katkoksiin mainittujen tasojen välillä.

Monitieteinen tutkimukseni yhdistää sosiologian, kulttuuripolitiikan tutkimuksen, kaupunkitutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen näkökulmia ja lähestyy identiteettipolitiikkaa kulttuurisen identiteetin käsitteen avulla. Tutkimusaineistoni koostuvat EU:n poliittisista asiakirjoista, kulttuuripääkaupunkien hakemuksista ja markkinointija suunnittelumateriaaleista, online-keskusteluista kulttuurivuotta vastustavien aktivistien kesken, kulttuuritapahtumien ja yleisöjen havainnoinnista kulttuuripääkaupungeissa ja Pécsistä, Tallinnasta ja Turusta kootusta laajasta kyselyaineistosta. Aineistoja on analysoitu diskurssi-analyysin, laadullisen temaattisen analyysin ja tilastollisen analyysin avulla.

Sosiologian väitöskirjani koostuu viidestä artikkelista ja niitä yhdistävästä johdannosta. Näiden tekstien keskiössä on kulttuuripääkaupunkihankkeeseen

sisältyvä identiteettipolitiikka erilaisista tulokulmista tarkasteluna. Väitöskirjani käsittää vain osan laajemmasta kulttuuripääkaupunkeja koskevasta tutkimuksestani.

Keskeisiä tuloksia

Kulttuuripääkaupunkihankeen lähtökohtana olevien EU:n poliittisten asiakirjojen analyysi toi tutkimuksessani esiin, miten eurooppalaisuutta lähestyttiin niissä joko korostamalla Euroopan kulttuurista yhtenäisyyttä tai moninaisuutta. Yleensä nämä vastakkaiset näkökulmat kuitenkin sulautuivat toisiinsa asiakirjojen retoriikassa. Tällainen paradoksaalisesti sekä yhtenäisyyttä että moninaisuutta painottava retoriikka on hyvin joustava ja siksi tehokas retoriinen työkalu EU:n identiteettipolitiikassa. Siinä yhtenäisyyttä voidaan edistää unohtamatta kuitenkin sen vastapuolta, moninaisuutta. Sekä EU:n asiakirjoissa että kulttuuripääkaupunkien hakemus- ja markkinointimateriaaleissa eurooppalaisuus paikantui usein kulttuuriperinnön ideaan. Kulttuuriperinnön nähtiin manifestoivan sekä erillisten kansojen ja etnisten ja alueellisten ryhmien perintöä, mutta myös eurooppalaisille yhteistä menneisyyttä, muistoja ja arvoja. Kyselyaineistoni Pécsistä, Tallinnasta ja Turusta sen sijaan osoitti,

että kulttuuripääkaupunki-tapahtumiin osallistuvien yleisöjen näkemysten mukaan Euroopalla ei ole yhteistä kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintö hahmottui vastauksissa ennen kaikkea kansalliseksi, alueelliseksi ja paikalliseksi.

Kulttuurisen moninaisuuden ja kulttuuristen erojen esiintuominen noudatti kulttuuripääkaupungeissa omaa johdonmukaisuuttaan, jota kutsun tutkimuksessani valinnan politiikaksi. Vain tietynlaista moninaisuutta haluttiin esitellä. Kulttuuripääkaupunkien hakemus- ja markkinointiretoriikassa välteltiin tarttumasta ja tuomasta esiin kaupunkien monikulttuuriseen todellisuuteen liittyviä kulttuurisia, sosiaalisia ja poliittisia ristiriitoja tai eri etnisten, kansallisten, uskonnollisten tai kielellisten ryhmien välisiä historiallisia tai nykyisiä konflikteja. Kulttuurisen moninaisuuden positiivinen esittely voi tähdätä erilaisten ryhmien ja heidän kulttuurisen ilmaisunsa tasa-arvoistamiseen, mutta se ei välttämättä sinänsä poista ryhmien välisiä rakenteellisia valtahierarkioita tai sosiaalista, yhteiskunnallista tai taloudellista epätasa-arvoa.

Vaikka EU on asettanut kulttuuripääkaupungeille monenlaisia identiteettipoliittisia ehtoja, tutkimukseni osoittaa, miten titteliä voitiin hyödyntää paikallisella tasolla melko vapaasti kulttuuristen identiteettien tuottamisessa ja

representoimisessa. Kaupungit voivat itse määrittellä, mitä eurooppalainen kulttuuri tarkoittaa ja millaiset kulttuuri-tapahtumat tuovat sitä esiin. Eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin määrittelyn avaimet ovat siten viime kädessä valituilla kaupungeilla itsellään. Etenkin itäeurooppalaisissa kulttuuripääkaupungeissa on pyritty hyödyntämään tätä määrittelyasemaa ja uudelleentulkitsemaan sekä laajentamaan perinteisiä länsieurooppalaisesta näkökulmasta tuotettuja eurooppalaisuuden merkityksiä. Sitä itäeurooppalaisten kulttuuripääkaupunkien ohjelmissa esimerkiksi kommunismin aika ja siihen liittyvät muistot on esitetty eurooppalaiseen kulttuuri-identiteettiin sisältyvinä elementteinä. Monet itäeurooppalaiset maat ovat pyrkineet kulttuuripääkaupunki-tittelin avulla vakuuttamaan muita maita kuulumisestaan Eurooppaan ja esittelemään kulttuuripääkaupunkinsa erityisen eurooppalaisina kaupunkina. Eurooppalaisen kaupungin imagoon on tähdätty muun muassa kaupunkien keskustojen suuruus- ja kunnostusprojektien avulla. Eurooppalaisuutta on pyritty tuottamaan rakentamalla kaupungeista sellaisia, miltä mielikuvien eurooppalainen kaupunki näyttää.

Vaikka kulttuuripääkaupunkihankkeen keskeisenä tavoitteena on tuoda esiin ja juhlistaa eurooppalaista kult-

tuuria ja identiteettiä, kyselyaineistoni Pécsistä, Tallinnasta ja Turusta osoittaa, miten tapahtumiin osallistuva yleisö toivoi kulttuuripääkaupunkien tuovan esiin ohjelmistossaan ennen kaikkea kansallista kulttuuria. Monille tapahtumiin osallistuneista ihmisistä Eurooppa näyttäytyi 'kansallisten kulttuurien Eurooppa', jolle on tyypillistä kansallisten kulttuurien erilaisuus ja erottautuminen. EU:n identiteettipoliittisista pyrkimyksistä huolimatta kansallinen kulttuuri ja identiteetti muodostavat keskeisen perustan, jonka avulla ihmiset jäsenävät Eurooppaa, eurooppalaisuutta, eurooppalaisia ja suhdettaan niihin.

Tuuli Lähdesmäen sosiologian väitöskirja *Identity Politics in the European Capital of Culture Initiative* (Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies n:o 84) tarkastettiin Itä-Suomen yliopiston Joensuu-kampuksella 25.6.2014. Tuuli Lähdesmäki toimii akatemiattutkijana Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella tutkimusprojektissa *European Cultural Heritage in the Making: Politics, Affects, and Agency* (EUCHE). tuuli.lahdesmaki@jyu.fi

KULTTUURINTUTKIMUKSEN SEURA ry

SÄLLSKAPET FÖR KULTURSTUDIERN I FINLAND rf

SOCIETY FOR CULTURAL STUDIES IN FINLAND

PUHEENJOHTAJA / CHAIR
Jyrki Korpua, yliopisto-opettaja (vs.),
kirjallisuuden oppiaine, Oulun
yliopisto
✉ jyrki.korpua@oulu.fi

SIHTEERI / SECRETARY

Minna Nerg
☎ 050 599 8842
✉ Nykykulttuurin tutkimuskeskus
PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto
✉ Research Centre for
Contemporary Culture
PB 35
FI-40014 University of
Jyväskylä, Finland
✉ minna.m.nerg@jyu.fi
<http://kultut.fi>

POSTITUSLISTA / MAILING LIST

✉ kultut@lists.jyu.fi

Kulttuurintutkimuksen seuran tavoitteena on toimia korkeakouluissa ja muissa tutkimuslaitoksissa kulttuurintutkimusta harjoittavien tutkijoiden yhdyssiteenä ja jatkokoulutusta tarjoavana yhteisönä. Tavoitetaan seura toteuttaa järjestämällä tieteellisiä kokouksia ja seminaareja kulttuurintutkimuksen eri alueilta sekä julkaisemalla *Kulttuurintutkimus*-lehteä.

The objective of the Society is to serve as a connecting link between cultural researchers active in institutions of higher education and in other institutions, and to function as a community offering post-graduate education. The Society pursues these goals by arranging scholarly meetings and seminars around topics from various fields of cultural studies, and by publishing the journal *Kulttuurintutkimus*.